

УДК:(477+438)

© Людмила Стрільчук
(м. Луцьк)

РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН

Людмила Стрільчук. Роль місцевого самоврядування у розвитку українсько-польських взаємовідносин. У статті досліджується роль місцевого самоврядування у розвитку українсько-польських міждержавних відносин. Адже прикордонне співробітництво України та Польщі має великі історичні традиції, а сьогодні виступає потужним механізмом двосторонніх відносин у економічній, транспортній, культурній, гуманітарній, екологічній сферах. Роль органів місцевого самоврядування у транскордонному співробітництві постійно зростає. Україна запозичує польський досвід реформування органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: Україна, Польща, органи місцевого самоврядування, співробітництво, міждержавні відносини, транскордонна співпраця.

Людмила Стрільчук. Роль місцевого самоврядування у розвитку українсько-польських взаємовідносин. В статье исследуется роль местного самоуправления в развитии украинско-польских межгосударственных отношений. Ведь пограничное сотрудничество Украины и Польши имеет большие исторические традиции, а сегодня выступает мощным механизмом двусторонних отношений в экономической, транспортной, культурной, гуманитарной, экологической сферах. Роль органов местного самоуправления в трансграничном сотрудничестве постоянно растет. Украина заимствует польский опыт реформирования органов местного самоуправления.

Ключевые слова: Украина, Польша, органы местного самоуправления, сотрудничество, межгосударственные отношения, трансграничное сотрудничество.

Ludmila Strilchuk. The Role of Local Government in the Development of Ukrainian-Polish Relations. The article examines the role of local government in the development of Ukrainian-Polish intergovernmental relations. For cross-border cooperation between Ukraine and Poland has a great historical tradition, and today is a powerful mechanism for bilateral relations in economic, transport, cultural, humanitarian and ecological fields. The role of local authorities in cross-border cooperation is growing. Ukraine borrows Polish experience of reforms of local government.

Key words: Ukraine, Poland, local governments, cooperation, international relations, cross-border cooperation.

Постановка наукової проблеми. З моменту здобуття Україною незалежності перед нашою державою постало завдання реформування її політичної системи, успадкованої від Союзу РСР. Існуюча політико-адміністративна система не відповідала європейським демократичним стандартам. На-

приклад, радянська модель політичної системи взагалі не передбачала інституту місцевого самоврядування (МСВ), що негативно впливало на розвиток адміністративно-територіальних одиниць країни. Проте, як засвідчує практика, МСВ повинно виступати основним принципом організації та здійснення влади в суспільстві, як самостійний правовий інститут і як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній науці вже здійснено цілком успішну спробу цілісного аналізу основних теоретичних, науково-практичних та методологічних особливостей розвитку системи міжнародного співробітництва на рівні органів місцевого самоврядування у докторській дисертації М. Баймуратов «Міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування України»¹, де автор подає ряд практичних рекомендацій щодо вдосконалення та доповнення законодавства ОМВС. Розробляли дану проблему також П. Бельський, М. Долішній, В. Загородній, В. Кравцов, П. Луцишин, Н. Мікула, В. Павлов. Вони сходяться на думці, що співпраця на рівні органів місцевого самоврядування є найпростішою і найпоширенішою формою не лише ТКС, а і взагалі співпраці.

Метою статті є аналіз ролі органів МСВ у здійсненні українсько-польського співробітництва на регіональному рівні. Відповідно до мети у статті ставляться наступні **наукові завдання**: дослідити правову основу українсько-польського співробітництва на рівні органів МСВ, порівняти повноваження українських та польських ОМСВ, з'ясувати основні напрями та механізми співпраці на регіональному рівні українських та польських ОМСВ.

Виклад основного матеріалу. Закладення правового фундаменту місцевого самоврядування в Україні започатковано прийняттям Верховною Радою Української РСР у грудні 1990 р. Закону «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування»². На місцеві Ради вперше було покладено ряд ознак, властивих лише органам місцевого самоврядування. Зокрема, визначені виключні повноваження кожної ланки місцевих рад і їх виконавчих комітетів по вертикалі; місцеві бюджети були відокремлені від державного, а права відповідних рад із їх затвердження та виконання значно розширені; встановлення місцевих податків, зборів, штрафів і їх розмірів, проведення місцевих позик теж віднесено до їх компетенції³. Не дивлячись на певні юридичні неузгодженості із європейськими демократичними нормами, визначають МСВ як недержавний інститут самоорганізації населення, даний закон поклав початок відродженню місцевого самоврядування в Україні.

Правовою основою подальшої реформи місцевих рад став прийнятий у березні 1992 р. Закон «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування»⁴. Власне це стало внесенням певних змін до попереднього Закону, основною ідеєю якого було роздержавлення рад і всієї системи МСВ. Місцеве самоврядування запроваджувалося на одному первинному рівні – в селах, селищах, містах, а в районах та областях – регіональне самоврядування.

Досягненню гармонізації між владними і самоврядними суб'єктами сприяло прийняття у лютому 1994 р. Закону «Про реформування органів влади і самоврядування»⁵. В даному законі реалізовано ряд принципів положень, що наблизили Україну до оптимальної моделі місцевого самоврядування, в якій враховуються як вітчизняні традиції, так і світовий досвід. Відповідно до цього закону, всі місцеві ради, від сільських до обласних, стали органами місцевого самоврядування, а їх виконавчі комітети – фактично органами місцевої виконавчої влади. Законодавство продовжувало відстоювати ідею сумісництва функцій виконавчої влади та місцевого самоврядування. Президент як глава виконавчої влади фактично втратив контроль над регіонами.

З метою відновлення і посилення президентської вертикалі в областях і районах Президент Л. Кучма у серпні 1994 року відповідним указом підпорядкував собі голів виконкомів обласних і районних рад. Однак, така системи влади на місцях тривала не довго, до підписання Верховною Радою України у 1995 р. Конституційного договору, який відновив на місцях розподіл функцій виконавчої влади і місцевого самоврядування⁶. Сьогодні в Україні статус МСВ визначається Конституцією України, яка і визначає механізми розподілу і взаємодії влади, форми державного управління та устрою, від яких залежить система територіальної організації влади і місцевого самоврядування.

Пошук оптимальних шляхів реалізації спільних українсько-польських соціальних, культурних та економічних проектів у різних регіонах України та Республіки Польща, успішність реалізації цих проектів, на пряму залежить від залучення органів місцевого самоврядування (ОМСВ), населення міст та сіл обох держав до міждержавного співробітництва. Слід виділити, з-поміж інших аспектів, проблемну позицію, яка обстоює компетенції органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в розвитку ТКС. Тому що, на наше переконання, саме на прикладі транскордонного співробітництва можна якнайкраще прослідкувати ефективність ОМСВ у справі реалізації міждержавної співпраці.

З іншого боку, слід визнати, що у сучасному інституційному забезпеченні ТКС не вдалося досягти максимально-оптимального залучення ОМСВ до співробітництва на рівні районів та громад. Поряд із цим, в Європі загалом, і у Польщі, зокрема, про-

відниками такої співпраці виступають саме місцеві органи влади і самоврядування, їх асоціації, громадські та релігійні організації, підприємницькі структури тощо.

Місцеве самоврядування – право та спроможність ОМСВ в межах закону здійснювати регулювання й управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення. Повноваження місцевого самоврядування – це визначені Конституцією і законами України, іншими правовими актами права і обов'язки територіальних громад, органів місцевого самоврядування із здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування. За своєю структурою повноваження МСВ включають: а) власні (самоврядні) повноваження, здійснення яких пов'язане з вирішенням питань місцевого значення, наданням громадських послуг населенню; б) делеговані повноваження (окремі повноваження органів виконавчої влади надані законом органам місцевого самоврядування), здійснення яких пов'язане з виконанням функцій виконавчої влади на місцях⁷.

Відомо, що інтерес та мотивація діяльності місцевої влади у розвитку міжнародних зв'язків цілком залежить від її структурної самоорганізації і державного підходу до цієї проблеми. Республіка Польща, у цьому відношенні, є лідером серед східноєвропейських країн. У 1990-1998 роках у Польщі існувала змішана система територіальних одиниць публічної влади. Вона включала у себе самоврядну зміну й урядові воєводства та повітові відомства. Ці територіальні утворення мали правовий статус, визначений з часів комуністичної влади в ході територіальної реформи 1975 року, коли були ліквідовані повіти й утворено 49 малих та непропорційно розвинених воєводств. Одним із перших кроків на шляху до централізації влади в країні було надання гмінам права повного самоуправління із представництвом у воєводстві у вигляді самоврядного сеймику. Правові підстави адміністративної реформи були закладені Конституцією РП 1997 р. На виконання і підтвердження положень новоприйнятої Конституції в Республіці Польща були прийняті, у 1998 році три фундаментальні закони: «Про гмінне самоврядування», «Про повітове самоврядування», «Про воєводське самоврядування»⁸.

1 січня 1999 року у Польщі, в результаті здійсненої реформи публічної адміністрації, конституційного статусу набуло воєводське самоврядування, що стало основним суб'єктом її міжрегіональної політики. Як вважають польські дослідники (Г. Гожемек, Б. Яловецький), під поняття міжрегіональна політика слід розуміти систематизовану діяльність ОМС, спрямовану на процеси соціально-економічного розвитку регіонів⁹. Внаслідок такої законодавчої діяльності стало виникнення абсолютно нових суб'єктів громадянського права – самоврядних воєводств, повітів, гмін. Гміни, повіти та воєводст-

ва мають юридичну самостійність, між ними немає відношення організаційної залежності.

Наприклад, стратегія розвитку Люблінського й Підкарпатського воєводств, які межують із прикордонними областями України, передбачає наступні сили: досягнення тривалого соціального і економічного розвитку шляхом використання географічного положення регіону як платформи співпраці країн Східної та Західної Європи; прискорення розвитку й структурного вдосконалення регіону, а також покращення рівня життя його мешканців, у тому числі і за рахунок міжнародних зв'язків; стимулювання економічної активності; підвищення рівня конкурентоздатності та інвестиційності економіки воєводств; збереження культурних і природних цінностей із врахуванням потреб майбутніх поколінь; формування і підтримка територіального устрою¹⁰.

Варто наголосити, що стратегія розвитку воєводства, яка включає у себе головні цілі й умови його розвитку на період 10-15 років у змінних внутрішніх і зовнішніх умовах, розробляється при істотній участі громадських і приватних діячів, які допомагають у виборі найкращої стратегії розвитку і є важливими учасниками реалізації цієї стратегії. Відтак, опрацювання стратегії регіонального розвитку самоврядування воєводства є виразником реалізації засади програмування в регіональній політиці¹¹. Це дає можливість для укладення контрактів з урядом на реалізацію деяких стратегічних програм, а також формування суспільно-приватного партнерства для реалізації решти стратегічних завдань¹².

Згідно польського законодавства затверджується самостійність і власна юрисдикція воєводства, як одиниці самоврядування, а також дуалістичну модель управління воєводством двома окремими структурами: виконавчим органом регіонального самоуправління на чолі з маршалком воєводства та урядовою адміністрацією на чолі з воєводою, що забезпечує унітарність польської держави, взаємозв'язок регіональної політики із стратегією політики державної. Воєвода здійснює нагляд за органами гміни, повіту і воєводства¹³.

На сьогоднішній день, усі адміністративні одиниці РП: гміни, повіти і воєводства, являють собою незалежні юридичні одиниці із своїм власним, незалежним бюджетом. Система державного фінансування сучасної Польщі передбачає існування бюджетів усіх державних адміністративних одиниць, які мають досить прозору структуру і є підзвітними електорату. Проведені реформи надали можливість громадянам контролювати роботу державних установ, відслідковувати, наскільки кошти витрачаються за призначенням. З іншого боку, центральний уряд, завдяки проведеній реформі, звільнився від виконання завдань місцевого рівня, і цим самим

визволив собі додаткові можливості концентруватися на стратегічних питаннях розвитку¹⁴.

Польський досвід організаційно-правового забезпечення ОМСВ, може слугувати прикладом для відповідних реформ в Україні. В нашій державі від самого початку створення системи МСВ були взяті за основу європейські принципи регіональної та місцевої демократії, визначені в Законі України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування»¹⁵. Згідно Конституції України і законів, місцеве самоврядування в Україні має вирішувати питання місцевого значення. Воно здійснюється через органи місцевого самоврядування, в числі яких: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи; районні ради міста, які створюються у містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради; районні й обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст¹⁶. Серед Законів України, що містять норми подальшого регулювання питань організації й функціонування МСВ, особливе місце займає Закон „Про місцеве самоврядування” 1997 р., який відповідно до Конституції України, визначив систему і гарантії місцевого самоврядування.

Питання місцевого самоврядування набуває особливого резонансу при обговоренні законодавства України. По суті, це основна проблема громадянсько-політичної системи України. Для цього, необхідна гармонізація українського законодавства і муніципального права ЄС на базі Європейської Хартії. У РП місцеве самоврядування, в основному, побудували за таким зразком.

З організаційно-правової точки зору, в Україні основними суб'єктами, які здійснюють транскордонне співробітництво, є обласні державні адміністрації та Уряд Автономної Республіки Крим. За Постановою Кабінету Міністрів України «Про упорядкування структури місцевих державних адміністрацій», в обласних адміністраціях структурними підрозділами, до чієї функції належить організація та управління міжрегіональною співпрацею, є управління зовнішніх відносин і зовнішньоекономічної діяльності¹⁷.

Вітчизняний дослідник ТКС Н. Мікула серед суб'єктів транскордонного співробітництва виділяє територіальні громади або органи влади, які безпосередньо його здійснюють, зокрема, у формі євро-регіонів. Держава та центральні органи влади, укладаючи угоди про ТКС, підписуючи угоди та приєднуючись до європейських конвенцій, забезпечують нормативно-правове середовище для здійснення ТКС і розробляють програми його підтримки¹⁸.

Саме в прикордонних регіонах діяльність органів МСВ у справі здійснення міжнародного співробітництва прослідковується найяскравіше. Обласні та воєводські центри, в яких зосереджені основні самоврядні структури, організовують більшість

зустріч між представниками місцевої влади українсько-польського порубіжжя. З цього випливають основні завдання органів місцевого самоврядування: сприяти розвитку економіки регіону через створення зон пільгового оподаткування, створення спільних підприємств; удосконалення діяльності фінансових інституцій ТКС; налагоджувати контакти в науково-освітній сфері шляхом проведення конференцій, семінарів, обміну професорсько-викладацьким складом, проведення навчання з перекваліфікації та підвищення кваліфікації трудових ресурсів із метою забезпечення виробництв кваліфікованими кадрами, здатними орієнтуватися у ринкових умовах економіки; покращувати пропускну спроможність кордону за допомогою створення нових пунктів пропуску, удосконалення інфраструктури вже існуючих і інше; розвивати співпрацю у гуманітарній сфері¹⁹.

Згідно із європейською моделлю, важливим фактором проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні, яка покликана остаточно сформувати модель місцевого самоврядування, є залучення до цього процесу нових інституційних інструментів, зокрема, агентств регіонального розвитку та їх мережі, як центрів інноваційного розвитку регіону²⁰. Це дасть очікуваний ефект, якщо в плані реалізації Концепції вдосконалення адміністративно-територіального устрою держави працювати, насамперед, за такими основними напрямками: участь у розробці проектів Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій України», інших необхідних законодавчих актів, методичних рекомендацій щодо вирішення відповідних проблем, зокрема, щодо стимулювання добровільного об'єднання територіальних громад для ефективного вирішення спільних проблем розвитку; участь у діяльності науково-консультативного центру, який функціонуватиме в системі центрального органу виконавчої влади, відповідального за реалізацію Концепції, та надаватиме допомогу ОМСВ у розробці й реалізації заходів із приведення адміністративно-територіального устрою у відповідність із Конституцією України; розроблення відповідних проектів для визначення груп територіальних громад, районів, які не мають ресурсних можливостей для ефективного здійснення своїх повноважень поодиноці, запровадження інституційних і фінансових механізмів їх об'єднання або в одну територіальну громаду, або у створювану на договірних засадах асоціацію адміністративно-територіальних одиниць; розроблення просторових, проектних стратегічних планів соціально-економічного розвитку регіонів.

На нашу думку, найбільша проблема самоврядного рівня спостерігається, зокрема, в організаційній структурі євро регіонів. Адже інституційні питання належать до компетенції центральної влади. У той же час органи місцевого самоврядування до-

сить слабо обізнані з регіональними проблемами і займатися ними безпосередньо не можуть. Хоч євро регіони, власне, й створювалися для того, щоб об'єднати місцеві влади для вирішення питань, спрямованих на поліпшення життя населення прикордонних територій. З огляду на це виникає необхідність перерозподілу обсягу повноважень між центральною і регіональною владою, передачі останнім правових важелів вирішувати питання прикордонного співробітництва самостійно²¹.

Таким чином, вважаємо за необхідне наголосити на наступному:

1. Динаміка самоврядної активності свідчить про певні успіхи на шляху реалізації загальноєвропейської мети – розмивання кордонів між країнами-членами ЄС і вирівнювання диспропорції у розвитку периферійних і центральних регіонів у кожній із держав-учасниць, що є, водночас, і наслідком гармонізації національного законодавства з питань МСВ і муніципального права ЄС на базі Європейської Хартії місцевого самоврядування.

2. Як показує вивчення проблеми, низька питома вага ОМСВ у здійсненні ТКС безпосередньо пов'язана із загальними проблемами розвитку регіонів, так і з невикористанням низькими темпами впровадження децентралізації управління і підвищення самостійності ОМСВ, зокрема, в частині визначення регіонального суб'єкта – самодостатньої територіальної громади, наділеної відповідними повноваженнями й необхідними матеріальними та фінансовими ресурсами для повноцінної участі у сфері міжнародного спілкування.

3. Проблеми гармонізації законодавства України з європейським правом у сфері МСВ тісно пов'язані з проблемою порівняльного вивчення інституту МСВ європейських країн, в т.ч. Республіки Польща. Використання позитивного досвіду в сфері здійснення МСВ і його участі в налагодженні регіонального, ТКС дасть змогу підняти рівень МСВ в цілому.

4. Результат польсько-українського ТКС підтверджують, що найбільший ефект для прикордонних територій дає транскордонне співробітництво саме на районному (повітовому) рівні. Лише на такому рівні можна зробити повноцінні висновки про ступінь оптимальності правової виваженості або забезпеченості будь-якого транскордонного проекту для соціально-економічного розвитку конкретної території.

5. Адміністративно-територіальна реформа в Україні (як і свого часу в Польщі) вимагає узгодження політико-правового, адміністративно-управлінського та регіонального розвитку з метою ефективного впровадження засад державної регіональної політики у форматі збалансованого розвитку територій.

6. Формування місцевого самоврядування, як компонента територіально-політичної системи на

регіональному рівні, тобто на рівні адміністративно-територіальної одиниці, залежить від надання місцевим органам влади необхідних повноважень для здійснення необхідного управління територією області, а також нормативно-правової бази, що регулює їх діяльність²².

Як підсумок, зазначимо: форми співробітництва ОМСВ України з зарубіжними партнерами виробляються в процесі становлення і розвитку міжнародних контактів місцевих рад, їхніх виконавчих органів з органами місцевого самоврядування й іншими суб'єктами зарубіжних держав. Отримавши своє закріплення в угодах про встановлення співробітництва, у додаткових протоколах до них, вони стають організаційно-правовими формами такого співробітництва, утворюючи систему якісно нових відносин місцевої влади, громадян, громадських формувань, юридичних осіб, господарських суб'єктів різних форм власності різних країн світу, що, реалізуючись на локальному і регіональному рівнях – рівнях місцевого самоврядування, істотно доповнюють двосторонні міждержавні відносини, надають їм більш прагматичний і динамічний характер, формують новий тип людської цивілізації – «світове співтовариство правових держав».

Організаційно-правові форми міжнародного співробітництва органів місцевого самоврядування України носять різноманітний і багатоплановий характер і у своїй сукупності створюють систему міжнародних відносин на локальному і регіональному рівнях. У цій системі залежно від різних ознак, які можна класифікувати, виділяють різноманітні організаційно-правові форми міжнародного співробітництва: залежно від кількості реалізованих у рамках одного заходу організаційно-правових форм розрізняють комплексні (понад дві організаційно-правові форми, наприклад, проведення Днів споріднених міст та цільові (реалізується конкретна форма (вид співробітництва, наприклад, спортивні змагання між молоддю міст-партнерів) та ін.); від реалізації у певних сферах громадського життя – форми гуманітарного (в тому числі культурного), економічного, науково-технічного, політичного співробітництва; залежно від суб'єктів, що беруть участь у реалізації організаційно-правових форм співробітництва, розрізняють форми співробітництва на рівні місцевої влади, громадських формувань (політичні партії, масові рухи, добровільні товариства, земляцтва, фонди, асоціації та інші об'єднання людей, що не мають метою одержання прибутку), навчальних закладів, господарських суб'єктів (підприємства, організації, установи різних форм власності), окремих громадян. Останнім часом усе частіше партнерами ОМСВ України виступають урядові організації зарубіжних держав, значні промислові фірми зарубіжних держав та ін.; за тимчасовою характеристикою розрізняють організаційно-правові форми довгострокові (реалізація договору про

співробітництво споріднених міст, розрахованого на невизначений термін), середньострокові (реалізація міжнародної програми співробітництва навчальних закладів, розрахованої на реальні терміни до 3-5 років) та короткострокові (наприклад, однократне проведення міжнародної презентації або виставки тощо).

Аналізуючи міжнародні зв'язки органів місцевого самоврядування нашої держави можна стверджувати, що контакти ОМСВ на українсько-польському прикордонні є чи не найбільш активними і динамічними. Поясненням цього може слугувати великий досвід співпраці у попередні історичні періоди, багато у чому схожі, а іноді, навіть, спільні соціально-економічні, культурні і т. ін. проблеми, намагання української сторони запровадити польський досвід розвитку МСВ та допомога польської сторони у цьому.

Півтора останніх десятиліття пов'язані із активізацією формування процесів організаційної діяльності ОМСВ в Україні у галузі міжнародного співробітництва залежно від її спрямованості та мети (внутріорганізаційні та організаційно-масові - зовнішні); чинники, які утворюють систему становлення організаційно-правової діяльності ОМСВ у галузі міжнародного (трансграничного, регіонального, галузевого) співробітництва (соціальний, економічний, психологічний, процесуальний) через аналіз організаційно-правових форм співробітництва з зарубіжними партнерами. Отримавши своє закріплення у договорах про встановлення співробітництва і різнопланових та різнорівневих контрактів, у додаткових протоколах до них, вони стають організаційно-правовими формами співробітництва ОМСВ, утворюючи систему якісно нових відносин місцевої влади, суттєво доповнюють міждержавні відносини, надають їм більш стабільного, прагматичного характеру.

¹ Баймуратов М. Міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування України: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня д-ра юрид.наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право» / М. Баймуратов. – Одеса, 1996. – 53 с.

² Закон Української РСР «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 2. – С. 5.

³ Савченко А.І. Розвиток правових основ функціонування органів місцевого самоврядування в Україні / А.І. Савченко// Європейські інтеграційні процеси і трансграничне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, географія, історія, право: тези доповідей II міжнар.наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 19-20 травня 2005 року. – Луцьк : Вежа, 2005. – С. 84.

⁴ Закон України «Про місцеві ради народних депутатів і місцеве та регіональне самоврядування» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 3. – С. 4.

⁵ Закон України «про реформування місцевих органів влади і самоврядування» // Верховної ради України. – 1994. – № 5. – С. 6.

⁶ Савченко А.І. Розвиток правових основ функціонування органів місцевого самоврядування в Україні / А.І. Савченко // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, географія, історія, право: тези доповідей II міжнар.наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 19-20 травня 2005 року. – Луцьк : Вежа, 2005. – С. 84-85.

⁷ Місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-1016-1.html>.

⁸ Клімчук Ю.В. Реформи місцевого самоврядування в контексті євроінтеграції Польщі/ Ю.В. Клімчук, С.М. Кулик // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво : тези доповідей IV міжнар. конф., Луцьк, 17-18 травня 2007 р. – Луцьк : Вежа, 2007. – С. 84 – 88.

⁹ Громадянське суспільство і політика органів місцевого самоврядування: проблема теорії та практики: матер. наук.-практ. укр.-польс. конф., м. Львів, 4 – 5 березня 2002. – Л., 2003. – С. 133.

¹⁰ Кулеші М. Територіальне самоврядування, тексти законів разом з механізмами впровадження/ М.Кулеші. – Вид. 4-е. – Мунісіріум. – Варшава, 1999. – С. 5.

¹¹ Громадянське суспільство і політика органів місцевого самоврядування: проблема теорії та практики: матер. наук.-практ. укр.-польс. конф., м. Львів, 4 – 5 березня 2002. – Л., 2003. – С. 137.

¹² Колодяжна В.В. Становлення та розвиток договірно-правової бази українсько-польського транскордонного співробітництва (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.). Дисерт. на здобуття наук. ст. канд. юрид.наук. Спеціальність – 12.00.01 – Теорія та історія держави і права, історія політичних вчень. – Луцьк, 2008. – С. 78.

¹³ Обухова О. Роль органів місцевого самоврядування в становленні та розвитку транскордонного співробітництва України та Республіки Польща /

О.Обухова// Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Число 11. – Луцьк, 2012. – С.83.

¹⁴ Обухова О.Ю. Польсько-українське транскордонне співробітництво: становлення та розвиток (90-ті роки ХХ – поч. ХХІ століття). / О.Ю. Обухова. Дисерт.на здобуття наук. ст. канд.іст.наук. Спеціальність 07.00.02 – Всесвітня історія. – Луцьк, 2011. – С. 48.

¹⁵ Місцеве самоврядування в Україні // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – № 10. – С. 10.

¹⁶ Конституція України : прийнята на П'ятій сесій Верховної Ради України 26 червня 1996 року. – К, 1997. – С. 42.

¹⁷ Беленький П.Ю. Формування системи управління міжрегіональним та транскордонним співробітництвом в Україні / П.Ю. Беленький, Н.А. Мікула // Соціально-економічні дослідження в перехідний період : проблеми європейської інтеграції і транскордонної співпраці. – Вип. ХХІХ. В 2 т. Т.1. – Луцьк: Вежа, 2001. – С. 158.

¹⁸ Мікула Н.А. Транскордонне співробітництво в умовах інтеграційних процесів України: автореферат дис.. на здобуття наук. ступеня д-ра екон.наук: спец. 09. 00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Н.А. Мікула. – Л., 2005. – С. 10.

¹⁹ Лугова О.А. Центри активізації транскордонного співробітництва: завдання, цілі та критерії визначення / О.А. Лугова // Європейські інтеграційні процеси та транскордонне співробітництво: тези доповідей III між нар. конф., м. Луцьк, 18-19 травня 2006 р. – Луцьк : Вежа, 2006. – Т. 2. – С. 308.

²⁰ Інститут та інструменти розвитку теорій. На шляху до європейських принципів / за ред. С. Максименка. – К. : Міленіум, 2001.

²¹ Обухова О.Ю. Польсько-українське транскордонне співробітництво: становлення та розвиток (90-ті роки ХХ – поч. ХХІ століття). / О.Ю. Обухова. Дисерт.на здобуття наук. ст. канд.іст.наук. Спеціальність 07.00.02 – Всесвітня історія. – Луцьк, 2011. – С. 54 – 56.

²² Обухова О. Роль органів місцевого самоврядування в становленні та розвитку транскордонного співробітництва України та Республіки Польща / О.Обухова// Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Число 11. – Луцьк, 2012. – С.85-86.